

**OTTO GROSS,
AZ ELFELEDETT KULTÚRFORRADALMÁR**

Friedrich Melinda

„A tudattalan pszichológiája a forradalom filozófiája.“
(*Otto Gross*, 1913)

„A grazi Otto Gross valóságos lángelme” – írja Ernest Jones, a Freud-életrajz szerzője, kinek Gross volt első oktatója a gyakorlati pszichoanalízis területén (Jones 1983, 324.). Jones szemében Gross a zseni romantikus ideálját testesíti meg (Jones 1959, 173.), Ferenczi pedig Freud legjelentősebb követőjeként tartja számon (Freud/Ferenczi 2000, 254.). Maga Freud 1908. május 29-én Jungnak írt levelében Grosst az „értékes ember” és a „kiváló koponya” jelzőkkel illeti (Freud/Jung 1974, 170-171.), és egy másik levelében nyíltan ki is fejt, hogy valamennyi követője közül csak ő [Jung] és Otto Gross igazán eredeti elme (Freud/Jung 1974, 140.).

A következőkben e sokak által egykor zseniként csodált, ámde Magyarországon igen kevésbé ismert pszichoanalitikus elméleteiről és drámai mozzanatokban bővelkedő életéről szeretnék összefoglaló képet adni. Vajon hogyan kísérte végig életét a fennálló rend megdöntésére irányuló lázadása? Hogyan húzódozott végig mind életén, mind elméletein a patriarchális tekintélyelvűség ellen vívott, kompromisszumot nem ismerő harca? Hogyan eredmé-

nyezte mindez a klasszikus pszichoanalitikus iskolából, a társadalomból és végül magából az életből való kitaszítását?

Gross újrafelfedezése

Az egykor oly nagyra tartott Gross neve halála után hosszú évtizedekre a feledés homályába merül, s csak a '70-es években kezdik újra felfedezni. Gross sorsáról elsőként az amerikai Martin Green számol be részletesen 1974-ben megjelent *The von Richthofen Sisters* című művében. A máig is egyetlen és még mindig mértékadó Otto Grossról szóló monográfia az *Otto Gross: Paradies-Sucher zwischen Freud und Jung* címet viseli, és Emanuel Hurwitz, a Burghölzli egykori pszichiátere által folytatott kutatómunka eredménye. Irodalomtörténeti megközelítést ad az amerikai Jennifer Michaels *Anarchy and Eros* (1983) című átfogó tanulmánya, melyben a szerző Gross német expresszionista írókra gyakorolt hatását vizsgálja. A közelmúltban, 1999 májusában olyan esemény következett be, mely nagymértékben előmozdította a Gross felé irányuló kutatásokat: Dr. Gottfried Heuer londoni analitikus elnökségével megalakult a Nemzetközi Otto Gross Társaság, melynek tiszteletbeli elnöke Gross legfiatalabb lánya, a Berlinben élő Sophie Templer-Kuh (szül. 1916). A társaság tagjait a világ különböző országaiból származó szakemberek alkotják: pszichoanalitikusok, irodalmárok, egyetemi professzorok éppúgy megtalálhatók köztük, mint filozófusok, jogászok, történészek, Gross ma is élő leszármazottai és lelkes érdeklődők, akik egy-egy Gross élete szempontjából jelentős helyszínen megrendezésre kerülő kongresszuson éves rendszerességgel számolnak be kutatásaik eredményeiről.¹ Ez év szeptemberében Bécsben immáron a hatodik Nemzetközi Otto Gross Kongresszust rendezik meg, melynek témája Gross lázadása, mottója pedig Gross egy Frieda Weekleyhez írt leveléből származó mondata: „Freud hatalmas árnya már nem állja el utamat.”*

---

¹ A társaság honlapján (<http://www.ottogross.org>) az érdeklődő az eddigi kongresszusok beszámolóin kívül megtalálhatja Otto Gross írásainak gyűjteményét, amely 1980-ban *Von geschlechtlicher Not zur sozialen Katastrophe* címmel könyv alakban is megjelent.

* A kongresszust 2006. szeptember 8. és 10. között tartották a Nemzetközi Gross Társaság, a bécsi Ludwig-Boltzmann Intézet, az Institut für Wissenschaft und Kunst és a Medizinische Universität Wien szervezésében. (A szerk.)

A forradalom pszichológiája – Gross, a társadalomterapeuta

Két ösztön a kezdet kezdete óta vele születik az emberrel: az őserede-ti, romlatlan szexualitás, mely a gyermek fizikai és pszichikai kontak-tusra való törekvésében nyilvánul meg, és a saját individualitás megőr-zésére irányuló ösztön (Gross 1920, 23.). Azt nem feltételezhetjük, hogy a természet két olyan ösztönnel ruházta volna fel az embert, melyeknek rendeltetése, hogy megbetegítő konfliktusba kerüljenek egymással – éppen ezért Gross posztulátuma az, hogy e két ösztönnel harmonikus egymás mellé rendeltségben kellett léteznie (Gross 1920a, 5.). Ám ahelyett, hogy kiegészítenék egymást, e két ősi késztetés a környezet nyomásának hatására kibékíthetetlen ellentétbe kerül egymással. Az autoriter, patriarchális társadalom szociális viszonyai lehetetlenné teszik, hogy mindkét ösztön elérje célját. A szülők – a társadalmi normák képviselői és közvetítői – nem biztosítják feltétel nélkül a gyermek számára oly nélkülözhetetlen szeretetet: „a magány feloldását, a kapcsolat létrejöttét a gyermek környezete az engedelmesség, az alkalmazkodás és a saját akaratról való lemondás feltételéhez köti” (Gross 1920a, 23.). A függő helyzetben lévő gyermek érzelmi zsarolása belső megosztottságot idéz elő: egyszerre törekszünk magányunkból való kitörésre, még ha annak mazochisztikus megalázkodás és behódolás is az ára, és egyszerre próbáljuk saját személyiségünket érvényre juttatni, más emberek hatalmunk szolgálatába állítását megcélzó sadisztikus vágyunkat kielégíteni, még akkor is, ha ezért magányossággal kell fizetnünk (Gross 1920a, 15.).² A gyermek magánytól való rettegésére – melyből Gross szerint a neurotikus félelem ered – így válaszol a család: „Légy magányos, vagy válj hozzánk hasonlatossá.” (Gross 1914, 530.). „Egyetlen ember sem tud már gyermekként lemondani a szeretetről. Ez lehetetlen. [...] A magánytól való félelem arra kényszeríti a gyermeket, hogy alkalmazkodjon.” (Gross 1914, 530.) A

---

² Ezt a gondolatot továbbszöve 1920-ban Gross azt is kifejti, hogy az adleri és a freudi pszichoanalitikus iskola közötti ellentét szerinte csak látszólagos, és megkísérel a két irányzat között szintézist képezni. Azáltal, hogy a szexualitás mint kontaktusra való törekvés mazochisztikus jelleget ölt, a saját egyéniségünk megőrzésére irányuló szükséglet pedig kóros mértékben felerősödik és hatalomakarássá alakul, e két ösztön ellentétpárrá formálódik: a megbetegítő belső konfliktusért „az adleri értelemben vett kóros énösztön, a hatalom akarása és a freudi, minden perverziót magában foglaló, pszichoneurozist kiváltó szexualitás” szembekerülése felelős (Gross 1920a, 4-9.).

gyermek akarata bekebelezi az idegen akaratot, így olyanná válik, mint a többiek, akik körülveszik őt:

„többé-kevésbé teljesen, ha a többséghez tartozik, és csak részben, ha azon kevesek közül való, akik egyéniségüket és az annak megőrzésére irányuló törekvést soha nem tudják teljesen feladni.” (Gross 1914, 530.)

A legtöbb ember tehát csupán idegen akaratból, idegen létből áll, mely saját személyiségük részeként tűnik fel előttük. Saját egyéniségük a környezet szuggesztióinak nyomása alatt elsorvad: ők az ún. „másodrangú karakterek”, kik látszólagos egészségben élnek (Gross 1913a, 386.). A „normalitás felett” állnak az ún. „elsőrangú karakterek”: „Ezen emberek sorsa a [»saját« és az »idegen«, a szexualitás és az énszton közötti ellentétre visszavezethető] belső konfliktus, a belső szétszakítotttság, a saját maguktól való szenvedés.” (Gross 1916, 3.). A társadalmi represszió minden emberre kifejti patogén hatását, de különösen mélyen beteg az elsőrangú karakter, „az értékes ember”, a haladó szellemű harcos, kit a társadalom megpróbál kivetni magából. Gross úgy véli, valójában ezen emberek tekintendők egészségesnek, tőlük lehet tanulni (Gross 1913a, 386.). A gyógyulást minden ember számára az individuális értékek megszilárdítása jelentené (Gross 1908, 79.).

Gross célja, hogy megszabadítsa az embert a konfliktusért felelős idegen motívumoktól, a belsővé tett autoritáselvtől és a polgári szexuálmorál társadalmi kényszerei alól. Az egyén felszabadításának eszközét a pszichoanalízisben látja, melynek segítségével visszahódíthatjuk a lelki élet elfojtott, tudattalan elemeit, és megszabadulhatunk a szuggesztió és a kényszer hatása alól (Gross 1920b, 317.). Gross a pszichoanalízis segítségével nem csupán az egyes embert, hanem az egész társadalmat kívánja gyógyítani: „Az egész emberiség önmagától való szenvedése és minden remény, hogy ez másképp lesz: ez a mi klinikánk.” (Gross 1913b, 632.). A pszichoanalízis csak úgy kerekedhet felül az emberi szenvedésen, ha az „idegen” követeléseivel szemben a „saját” oldalára áll, és annak szükségleteit támogatja. Az emberi autonómia elérésével a pszichoanalízis a forradalom fegyverévé válhat: „A tudattalan pszichológiája [...] arra hivatott, hogy belsőleg képessé tegyen a szabadságra, és a forradalom előkészítője legyen.” (Gross 1913a, 384.). Azé a forradalomé, mely az apajogot letaszítja trónjáról, és az anyajogot ülteti helyébe. Az apajogú társadalomban a nő anyai ösztönének kielégítése férjétől való anyagi, emberi és szexuális függőséget von maga után (Gross 1916, 4.). A fennálló társadalmi rend

választás elé állítja a nőt: vagy az anyaságról, vagy a szabad önmegvalósításról kénytelen lemondani (Gross 1914, 533.). Ha anya akar lenni, le kell mondania önállóságáról, ezért a nő anyai ösztöne és nőisége mazochisztikus késztetéssel párosul. Ha viszont szabadságának és individualitásának megőrzésére törekszik, saját nőiségét tagadja meg (Gross 1914, 534.). A nők többsége feladja egyéniségét, és az emberi és szexuális passzivitásban találja meg belső egyensúlyát. A forradalomtól Gross egy olyan földi paradicsomot remél, melyben nincs hatalom és megalázkodás, nincsenek normák, korlátok és erkölcs, így az emberi kapcsolatok szabadon kiteljesedhetnek (Gross 1919, 21.). E minden erőszaktól és kényszertől mentes matriarchális társadalmat készíti elő a tudattalan pszichológiája, amennyiben megszabadítja az embert a belsővé tett autoritáselvétől.

Gross mindezzel elsőként tesz kísérletet a pszichoanalízis társadalomtudományi értelmezésére és anarchista irányba való továbbvitelére. Ő az első, akinek a pszichoanalízis egy radikális társadalomkritika alapjául szolgál. Wilhelm Reich és Erich Fromm előtt mutat rá a családi viszonyok és a tekintélyelvűség összefüggésére, és állítja szembe a patriarchális társadalom represszív szexuálmorálját az anyajogú társadalom szabad szexualitásával. A pszichoanalízis társadalomkritikai, sőt aktuálpolitikai vonatkozásai azonban túllépnek Freud szándékain, és mint később látni fogjuk, részéről merev elutasításba ütköznek. Gross életmódja és radikális forradalmi nézetei a fiatal tudomány számára, mely még maga is elismerésért küzd, nemcsak elfogadhatatlanok, de veszélyesek is (Heuer 2002, 88.). E veszélyt illetően Jung is aggodalmát fejezi ki, és 1909-ben így ír Ernest Jonesnak:

„Azt hiszem, hogy bizonyos dolgok nyílt hangoztatásával az ember azt az ágat fűrészeli el, amelyiken a kultúra ül... Az az extrémítás, amelyet Gross hirdet, határozottan helytelen, és az egész irányzat számára veszélyt jelent.” (idézi Laska 2003, 139.).³

A pszichoanalízis társadalomterápiái elgondolásai Grosst az akkoriban

---

³ Jung szembefordul Gross ama nézetével, hogy a neurotikusok csak úgy válhatnak egészséggé, csak úgy szabadulhatnak meg a szexuális elfojtás és a polgári szexuálmorál elnyomásának következményeitől, ha immoralistákká, a szabad szerelem követőivé válnak. Jung számára a szexuális elfojtás nélkülözhetetlen, és mint kulturális tényező, nagyon fontos (Freud/Jung 1974, 100.).

üldözött freudi tanok hívei közt is kívülállóvá teszik, számúzik a tudományból, és agyonhallgatás jut osztályrészül.

Gross elméletei életével elválaszthatatlan egységet alkotnak: a szenvedés végigkísérte életét, az apajogú társadalom elleni harcot saját apja ellen is vívta. Elméleteinek éppen az kölcsönöz erőt és mélységet, hogy azok személyes élményeiből, a társadalomtól és önmagától való szenvedéséből nőttek ki. A következőkben megkísérlem demonstrálni, hogyan élt Gross elméletei intenzitásának megfelelően és miként harcolt életében is az „idegen” ellen.

Családi háttér és ifjúkor

Otto Hans Adolf Gross 1877. március 17-én született az ausztriai Gniebingben, Hans Gross, a kriminológia és a büntetőjog köztekinélynek örvendő professzora és Adele Raymann egyetlen gyermekeként. Az apa, egy mindenkit kontroll alatt tartó, erős személyiség, és a férje akaratának mindenkor behódoló anyja a már kora gyermekkorában csodagyereknek kikiáltott kis Ottót úgy nevelték, „mint egy herceget” (Green 1974, 56.), „a legnagyobb gondot fordították rá” (idézi Hurwitz 1988, 50.), írja Hans Gross egy levelében. Kívülről nézve ez így is volt, a szülők minden tekintetben tartották magukat a jó nevelés íratlan szabályaihoz, de a gyermeket körülvevő érzelmi melegség hiányzott a Gross családból. Otto Gross közeli barátja, az író Franz Jung elmondása szerint a családi környezet „szélsőségesen merev és konvencionális” volt (Jung 1983, 188.), melyben Otto már kisgyermekkorában érezte a „szülői tekintély nyomását” (idézi Dienes-Balluch 2005, 179.). Valószínűleg erre vezethető vissza a Grosst már gyermekkorában kínzó depresszió. Akkoriban a kiváló diák még szülei büszkesége, aki valóra válthatja a hozzá fűzött reményeket: Otto 22 évesen már az orvostudomány doktora. Medikuséveit Grazban, Münchenben, Kielben, Frankfurtban és Czernowitzban tölti, majd tanulmányai befejezése (1899) után egy évig a hamburgi Kosmos Gőzhajózási Társaságnál szolgál. Hajóorvosként többször is megjárja Dél-Amerikát, ekkor szokik hozzá a kokain, az ópium és a morfium élvezetéhez. 1901-ben egy müncheni klinikán pszichiáter, majd visszatér Grazba, ahol Anton professzor Neurológiai és Pszichiátriai Intézeténél 1902-ben tanársegéd

lesz. 1906-ban kinevezik a neuropatológia docensévé, ami a különleges szakmai felkészültség elismerése.

A pszichoanalízis lelkes híve

Ezekben az években Gross különösen produktív. Első írásaiban, melyek orvosi, elsősorban pszichiátriai szaklapokban jelennek meg, agy-fiziológiai elméleteket próbál pszichoanalitikus koncepciókkal összefüggésbe hozni. Íme néhány cím, a teljesség igénye nélkül: ›Compendium der Pharmako-Therapie für Polikliniker und junge Ärzte‹ (1901), ›Über Vorstellungszerfall‹ (1902), ›Die cerebrale Sekundärfunktion‹ (1902), ›Die Affektlage der Ablehnung‹ (1902), ›Über Bewusstseinszerfall‹ (1904), ›Zur Nomenclatur „Dementia sejunctiva”‹ (1904). E pszichiátriai-pszichoanalitikus témájú írások, melyekben kezdetben a neurológus Wernicke, majd Nietzsche és Freud elméleteire támaszkodik, tanúbizonyosságot tesznek Gross gondolkodásának eredetiségéről. Kollégáiban tiszteletet ébresztenek iránta, neve tudományos körökben is ismertté válik. A Hans Gross által alapított, mai napig létező *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik* című periodikumban jelenik meg a ›Zur Frage der sozialen Hemmungsvorstellungen‹ (1901), Gross első olyan munkája, mely igazán társadalmi kérdésekkel foglalkozik. Hans Gross-szal ellentétben, aki egész életében egy bűnözőktől megtisztított világ jövőjén dolgozik, és minden tudását a szociális normától eltérő egyének társadalomból való kirekesztésének szenteli (Dienes 2005, 13.), Otto Gross az antiszociális emberek iránt érzett szimpátiájának és megértésének ad hangot, és „szörnyűséges brutalitásnak” nevezi azt, hogy a társadalomnak azokat az embereket is meg kell büntetnie, akiket a sors önmaguk hibáján kívül bűnözésre rendelt (Hurwitz 1988, 65.).

Gross e Grazban töltött évek alatt szerez tudomást Freud pszichoanalíziséről, és elmondása szerint ettől a pillanattól kezdve pszichoanalitikusnak tekinti magát (Dienes- Balluch 2005, 181.). Freud lelkes követője lesz, és már 1902-ben próbaelőadásokat tart a freudi módszerről, bár magát Freudot személyesen csak később – Jones szerint 1904-ben – ismeri meg (Hurwitz 1988, 68.). 1902-ben első ízben vesz részt elvonókúrán a Burghölzliben, ahol megismerkedik C. G. Junggal, aki akkor már két éve a klinika dolgozója. 1903 februárjában feleségül veszi Frieda Schloffert. Házasságuk első éve harmóniában telnek, bár

a konzervatív társadalmi környezetben idegennek, magányosnak érzik magukat. A társasági élettől elszigetelten, de boldogan élnek:

„Nálunk nem múlik el nap tudományos beszélgetések nélkül. [...] Rengeteget olvasunk együtt, verseket és modern szépirodalmat is. Otto persze mindenekelőtt az orosz regényírókat szereti. [...] Egy ilyen este kettesben még mindig olyan számunkra, mint egy nagy ünnep. De tudom, hogy hiányoznak nekünk az emberek – emberek, akik körülvesznek minket. Otto úgy gondolja, legfőképp a művészek hiányoznak.” (idézi Bertschinger-Joos 2004, 319.)

Így számol be Frieda 1906. február 20-án barátnőjének, Else Jaffénak, aki Németországban az első doktori címet szerzett nők egyike.

A szexuálforradalmár

Hans Gross, aki 1902 és 1905 között a prágai egyetem vendégprofesszora, 1906-ban visszatér Grazba.⁴ Fiával szemben támasztott magas elvárásai olyan feszültséget eredményeznek kettőjük viszonyában, hogy a térbeli eltávolodás is szükségessé válik: 1906 őszén Otto Gross és Frieda München bohémnegyedében, Schwabingban, a társadalom kivetettjeinek e gyülekezőhelyén talál új otthonra. Otto Gross számára Schwabing a polgári jómodor és a társadalmi kötöttségek béklyóiból való kitörést jelenti. A schwabingi bohém életformához tulajdonképpen az ő pszichoanalitikus tevékenysége teremti meg a tudományos hangulatot. Schwabing kávéházaiban, ahol Gross naphosszat és éjszakán át analizál, beszélget és filozofál, az elnyomástól mentes társadalomról alkotott nézetei lelkes közönségre találnak. A pszichoanalitikus eszmék kulturális közvetítésében döntő szerep jut Grossnak: követői közé lázadók, bohémek, anarchisták, művészek tartoznak. Jelentős hatással volt olyan írókra, mint Johannes R. Becher, Karl Otten, Leonhard Frank, Franz Jung, vagy később Franz Werfel, kiknek műveiben ő maga és elméletei is alakot öltenek.

Gross Schwabingban szenvedélyesen síkraszáll az erotikus emancipációért: a szexuális immoralításban a legfontosabb lépést látta az egyén

---

⁴ Hans Gross ekkor három szemeszteren át tanítja büntetőjogra Franz Kafkát, aki 1917-ben a Budapestről Prágába tartó vonaton Otto Gross-szal is megismerkedik, és együtt tervezik egy *Lapok a hatalomra törő akarát legyőzéséért* címet viselő újság kiadását.

szabadságához vezető úton. A szabad szexualitást mint a represszív 'kulturális' szexuálmorál elleni leghatásosabb fegyvert nemcsak hirdette, hanem a gyakorlatban is megvalósította. Gross és felesége még 1906-ban megállapodást kötnek, miszerint kölcsönösen biztosítják egymás számára a szexuális szabadságot (Whimster 2002, 265.). 1907-ben Frieda világra hozza első és egyetlen törvényes gyermeküket, Petert. Ugyanebben az évben viszony szövődik Otto Gross és felesége barátnője, az éppen müncheni lakásukban vendégeskedő Else Jaffé közt.⁵ Bár Else már két gyermek anyja, úgy érzi, ekkor „fedezi fel valódi énjét” (Green 1974, 50.). Ebből a kapcsolatból 1907-ben egy kisfiú születik, aki szintén a Peter nevet kapja. Az 1907-es év hozza el Otto Gross számára a legfontosabb szerelmi kapcsolatot, Frieda Weekleyhez, Else Jaffé húgához fűződő viszonyát. Amikor Frieda Weekley, aki ekkor Angliában egy irodalmár felesége volt, 1907 tavaszán látogatóba jön Münchenben tartózkodó nővéréhez, beleszeret Otto Grossba és egy az „új társadalomról alkotott víziójába” (Frieda Lawrence 1964, 83.). Otto Gross számára Frieda Weekley testesíti meg „a jövő asszonyát” (idézi Dehmlow 2002, 306.), aki azonban Gross unszolása ellenére sem hajlandó feladni vigasztalan házasságát, hogy Schwabingban új életet kezdjen vele: egyrésztől nem tudta volna elhagyni három gyermekét, másrésztől a bohém életforma sem vonzotta. Úgy találta, Gross nem jár két lábbal a földön: „csupán víziókból nem lehet megélni” (idézi Dehmlow 2002, 314.). Levélben azonban még évekig tartják egymással a kapcsolatot. Frieda Weekley megőrzi Gross szerelmesleveleit, és mikor öt évvel később elhagyja Weekleyt, hogy az angol író, D. H. Lawrence felesége legyen, tette indoklásául elküldi neki ezeket. Ebből is látszik, hogy Gross milyen maradandó hatást tett Frieda világnézetére: ő volt az, aki felszabadította szexualitását, s aki arra indította, hogy „megkérdőjelezze a régi rendet” (idézi Dehmlow 2002, 305.). Otto Gross szexuális szabadságról alkotott nézetei Friedán keresztül D. H. Lawrence-re, műveire, és így az angolszász irodalomra is hatottak (Krockel-Turner 2005, 352-374.). Minden, amit Lawrence Freudról és a pszichoanalízisről tudott, Frieda közvetítésével Grosstól származott. 1907-ben Gross még két nővel kerül közelebbi kapcsolatba. Az általa analizált svájci író, Regina Ullmann 1908-ban gyermeket szül tőle (Camilla

---

⁵ A „viszony” szó itt nem a mai értelemben értendő. Nem volt ebben semmi titkolt, semmi rejtőzködés, hisz Otto Gross számára az erotika egyfajta vallás, erkölcsi doktrína.

Ullmann 2000-ben hunyt el Németországban). 1907-ben megismerkedik Sophie Benz festőnővel, akivel annak 1911 márciusában elkövetett tragikus öngyilkosságáig együtt él. Ami Frieda Grosst illeti, 1908-tól Gross egyik jó barátjával, az anarchista festő Ernst Frickkel él. Kettőjüknek három közös gyermeke születik, akiket Gross sajátjainak tekint és nevére vesz.

A tudomány „kulturális perspektívái”

Gross életében, ahogy ez egy Frieda Weekleyhez intézett leveléből kiderül, két nagy változást hozott a szerelem: „felesége által megtanult hinni a világban, Frieda Weekley által pedig önmagában” (idézi Dehmlow 2002, 306.): úgy érzi, Frieda Weekley megszabadította Freud befolyásától, és kapcsolatuk után immáron a mestertől függetlenül folytathatja munkáját (Michaels 1983, 18.). Ennek alátámasztásául elküldi Friedának a *Das Freudsche Ideogenitätsmoment und seine Bedeutung im manisch-depressiven Irresein Kraepelins* címet viselő munkáját, melyben már vizsgálni kezdi a „tudomány kulturális perspektíváit” (Michaels 1983, 38.), és egy ponton a freudi nézetekkel is szembekerül: kétségbe vonja az emocionális zavarok kizárólagosan a szexualitásban gyökerező okát, szerinte a mélyebb ok külső tényezőkben, elsősorban a társadalomban keresendő (Hurwitz 1988, 78.). A könyvre szakmai körökben is felfigyelnek. C. G. Jung küldi el Freudnak Gross munkáját, melyhez hozzáfűzi: „némiképp szokatlan, bár látszik, hogy Gross alapjában kitűnően érti a dolgokat. Kíváncsian várom, Ön mit szól hozzá.” (Freud/Jung 1974, 81.). Miután Freud elolvasta a könyvet, következő levelében ezt írja róla:

„Gross rendkívül intelligens ember; írásában azonban az én megítélésem szerint a túlságosan sok teória szegényes megfigyeléseken alapszik. [...] Ön is észrevette, hogy Gross csak úgy dobálózik a szuperlatívuszokkal? Az egyetlen, akit nem úttörőként és korszakalkotóként jellemez, az éppen én vagyok. [...] Gross szintézist képez belőlem és valamennyi régi istenéből, mint Wernicke és Anton. Valószínűleg rossz bíráló vagyok a szakmabelieknek, de Wernicke pszichológiai teljesítményéről mindig úgy gondoltam, hogy pszichiáterként egyáltalán semmi újat nem alkotott.” (Freud/Jung 1974, 76.).

Freud levele, melyből helyenként a sértett hiúság is kiérződik, jól

példázza annak a csodálatnak és bírálóknak a sajátos keverékét, mely Grosshoz fűződő viszonyát mindvégig jellemezte (Hurwitz 1988, 82.). Gross szakmai aktivitása más téren is megmutatkozik. Münchenben az egyetem pszichiátriai klinikáján asszisztensi minőségben a nagynevű Emil Kraepelin alkalmazásában áll, aki azonban 1908-ban hagyományokkal szakító kezelési módszere miatt elbocsátja. Gross 1907 szeptemberében az Amszterdamban megrendezett Nemzetközi Pszichiátriai és Neurológiai Kongresszuson nagy vehemenciával védelmezi a freudi tanokat, amihez akkoriban nem kevés merészség szükségeltetett. A szintén jelen lévő Jung erről így számol be Freudnak: „Sokat beszéltem vele, roppantul lelkes híve az Ön tanainak.” (Freud/Jung 1974, 94.). 1908. április 27-én a Salzburgban megtartott első Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszuson a tudomány nagyjai mind jelen voltak: Freud, Ferenczi, Jung, Adler, Bleuler, Stekel, Rank, Jones, Abraham, Brill – és Otto Gross. Rank három évvel ezután kiadott kongresszusi beszámolójában azonban már hiába keressük Gross nevét (Heuer 2005, 30.). Előadása témáját már csak egy 1913-as írásából ismerjük:

„arról [...] beszéltem, hogy a pszichoanalízisnek a kultúra összproblémájára és a jövő imperatívuszára kell irányulnia.⁶ Akkor Freud így válaszolt nekem: 'Orvosok vagyunk, és orvosok akarunk maradni.'” (idézi Erős 2001, 38.).

Ez csak a kezdete Gross Freudtól és a klasszikus pszichoanalízistől való teljes elidegenedésének.

---

⁶ A salzburgi kongresszuson nem Gross az egyedüli, aki a „tudomány kulturális perspektíváira” hívja fel a figyelmet. Ferenczi ›Pszichoanalízis és pedagógia‹ címmel tart előadást, melyben Grosshoz hasonlóan szintén nagy hangsúlyt fektet a társadalomkritikai megfontolásokra (Erős 2001, 60.). Ferenczi így ír a ›Pszichoanalízis és pedagógia‹ c. dolgozatában: „A [szükségtelen] belső kényszertől való felszabadulás lenne az első olyan forradalom, amelyik az emberiségnek igazi megkönnyebbülést hozna [...]. Csakis az így felszabadított emberek lennének képesek gyökeres változást létrehozni a pedagógiában, s ezáltal örökre megelőzhetnék hasonló állapotok visszatérését.” (idézi Erős 2001, 60.). Ferenczi salzburgi előadására vonatkozóan nem ismerjük Freud véleményét, a levelezésükből nem derül ki, hogy reagált volna rá. Gross talán szövetségesére lehelhetett volna Ferencziben, ha a bécsi mester nem utasította volna el a pszichoanalízis társadalmi alkalmazását. Freud soha nem hitt abban, hogy bármiféle forradalom megszüntethetné az ember „rossz közérzetét” (Erős 2001, 15.).

Diagnózis és megbélyegzés

1908. május 6-án Freud az alábbi beutalót küldi Jungnak:

PROF. DR. FREUD

9998

6. Mai 08
WIEN, IX. BERGGASSE 19.
XIII

Arasthides Jungnis

H. Dr. Jung, ich bin mir seit Jahren fortwäh-
rend bewußt, daß Dr. Otto Gross, psychiatrischer Arzt in Wien =
Pathologie, Neurologie, etc. etc. in Wien
ganzlich unbrauchbar ist, und daß er nicht
einmal die Befugnis hat, ein Rezept zu schreiben,
und das in der Tat, er hat nicht die Befugnis,
er ist in der Tat, ein ganzlicher Idiot,
und ich bin mir seit Jahren fortwäh-
rend bewußt, daß er nicht die Befugnis hat,
ein Rezept zu schreiben, etc. etc.

Selbstvergnügen Dr. Freud

„Igazolom, hogy az általam évek óta ismert Dr. Otto Gross, a neuropatológia docense sürgősen egy zárt intézet felvételére szorul, hogy ott orvosi felügyelet alatt megszabaduljon ópium- és kokainfüggőségétől, mely szereket az elmúlt években testi és szellemi egészségét egyaránt veszélyeztető módon fogyasztott.” (idézi Hurwitz 1988, 135.).

Már ekkor értésére adja Jungnak, hogy az analitikus kezelést ő maga szeretné elvégezni: „Ha Gross megérkezik, ne hagyja, hogy október előtt elmenjen, mert én akkor tudom majd átvenni.” (Freud/Jung 1974, 163.). Gross 1908. május 11-én bevonul a Burghölzli Elmegyógyintézetbe. Három nappal később, május 14-én Jung így ír Freudnak: „Most egészen rövid leszek, mert nálam van Gross, és rengeteg időmbe kerül. Ugy tűnik, lényegében kényszerneurózisról van szó.” (Freud/Jung 1974, 167.). Freud május 19-én írt válasza így hangzik:

„El tudom képzelni, mennyire igénybe veszi Önt Gross. Én eredetileg úgy gondoltam, hogy Ön csak az elvonókúrát hajtja végre rajta, én pedig ezután ősszel erre építettem volna az analitikus kezelést. Gyalázatos önzés, ha beismerem, hogy számomra így mégis előnyösebb [...], hisz már nem minden erőtartalommat kimerítve dolgozom, mint évekkel ezelőtt. De komolyra fordítva a szót, a nehézség sokkal inkább abban állt volna, hogy elkerülhetetlenül sérültek volna a produktív gondolatok birtokhatárai; nem váltunk volna el egymástól tiszta lelkiismerettel. Mióta Swobodát, a filozófust

kezeltem, iszonyodom az ilyen nehéz helyzetektől. A diagnózisát helyesnek tartom. Első gyermekkori emléke, melyet Salzburgban osztott meg velem, az, hogy apja figyelmezteti egy látogatójukat: 'Vigyázzon, harap!'" (Freud/Jung 1974, 168-169.).

Freud levelében meglehetősen homályosan és burkoltan fogalmaz, ezért néhány dolog magyarázatra szorul. Bár Freud mint beutaló orvos a megbántódásnak semmi jelét nem mutatja, hogy kifejezett óhaja ellenére sem kezelhette páciensét, mégis valószínűsíthető a feltételezés, hogy sérelmezte Jung eljárás módját. Az őt ért méltánytalanság fölött érzett bosszúságát azonban semmi esetre sem akarja elárulni (Hurwitz 1988, 171.). Sőt letagadja, és az ellenkezőjét hangsúlyozza: mindenképp el akarja kerülni, hogy Junghoz fűződő barátságát veszélybe sodorja (Hurwitz 2002, 64.). Freud leginkább attól tart, hogy ő és Gross nem tudtak volna egymástól tiszta lelkiismerettel elválni, ami arra enged következtetni, hogy elmés és eredeti gondolkodónak tartja Grosst. Nyilvánvalóan elég jól ismeri őt ahhoz, hogy tudja, milyen szellemdúsak és élénkítőek a vele folytatott beszélgetések, és így a végén egyikük sem tudta volna megmondani, melyik gondolat kitől származik – ezzel Freud egyébként egy számára igen kényes témát, a prioritás jogának kérdését érinti (Heuer 2002, 64.). Jung május 25-én lelkesen és igen elégedetten számol be Freudnak a kezelés lefolyásáról, a Freud által is helyesnek vélt diagnózist megerősítve:

„Tipikus kényszer-neurózis. Amikor megakadtam, ő analizált engem. Ily módon még a saját egészségemnek is hasznára vált a dolog. [...] Pszichikailag jelentősen javult az állapota, úgyhogy már kevésbé látszik sötétnek a jövő. [...] Ma van az első nyugodt napom, mert tegnap befejeztem az analízist, [mely] a tudomány számára is szép eredményeket produkált. Ezeket mihamarabb igyekszünk is írásba foglalni” (Freud/Jung 1974, 170.).

Freud válaszából némiképp kiérződik az elhárított irigység és csalódás, amiért Jung elvette tőle ezt az érdekes pácienset. Rivalizálásra utal az analízis szokatlanul gyors lefolyása, és ez szintén kételyeket ébreszt Freudban, bár nem tudni, hogy ironikusan, vagy komolyan szól-e:

„Jó lenne, ha az analízis maradványaként baráti és kollegiális viszony maradna Önök között. Egyébként csodálkozom a fiatalság tempóján, mely két hét alatt megbirkózik egy ilyen feladattal: nekem tovább tartott volna” (Freud/Jung 1974, 171.).

Ezt a levelet Jung részéről hosszú hallgatás követi. Csak június 19-én jelentkezik újra:

„Végre, nagyon hosszú idő után akad egy nyugodt pillanatom, amikor össze tudom szedni magam, hogy írjak egy levelet. Ez idáig a Gross-ügy a szó szoros értelmében felemésztett engem. [...] Nincs számára fejlődés, pszichológiai értelemben nem létezik számára a tegnap. A kora gyermekkor eseményei örökké hatással lesznek rá, és mindig újak maradnak neki, úgyhogy minden ráfordított idő és minden analízis ellenére a ma történéseire egy hat éves kisfiú módjára reagál. [...] Bizonyára már Ön is kiolvasta szavaimból a diagnózist, melyet én sem akartam elhinni, és melyet most mégis iszonytató bizonyossággal látok magam előtt: dementia praecox. [...] Gross a diagnózisnak megfelelően távozott a színről: tegnapelőtt egy óvatlan pillanatban a falon keresztül megszökött az intézet kertjéből” (Freud/Jung 1974, 172.).

Óhatatlanul felmerül a kérdés: vajon nem inkább a diagnózis felel meg a színről való távozásnak? (Hurwitz 2002, 67.) Ha egy kezelés ilyen véget ér, az a terapeuta számára mindig fájdalmas kudarcot jelent. De a dementia praecox, egy gyógyíthatatlan betegség (ma szkizofrénia) diagnosztizálásával Jung minden szakmai felelősség alól mentesíti magát. Gross életrajzírója, Hurwitz szerint a diagnózis sem az akkori, sem a mai diagnosztikus kritériumok szerint nem helytálló (Hurwitz 2002, 68.). Kórtörténetében semmit nem találni, ami megfelelne az akkor Kraepelin által leírt dementia praecox tüneteinek, és az sem derül ki, mire alapozza Jung ezt a kórmeghatározást (Hurwitz 1988, 190.). Mire szolgált hát e diagnózis? Talán Jung bosszúja az elszenvedett sérelemért, melyet Gross szökése jelentett számára? Vagy talán a terápiás kudarc igazolását szolgáló eszköz? Jung számadással tartozott önmagának, a külvilágnak, a kezelésre őt személyesen felkérő Hans Grossnak, és legfőképp a közös barát és kolléga kezelését figyelemmel kísérő Freudnak – ám a diagnózis felmenti őt, és minden felelősséget Gross betegségére hárít. Jung diagnosztikus következtetéseit Freud egyébként kételkedéssel fogadja: úgy érzi, a „dementia praecox gyakran nem igazi diagnózis”, „semmi konkrétat” nem tud elképzelni alatta, és inkább kényszeres pszichoneurózisra gyanakszik (Freud/Jung 1974, 175.). A béke érdekében inkább elkerüli a vitát, mondván, hogy „a hisztériához vagy a kényszerneurózishoz viszonyítva ő túl keveset tud a dementia praecoxról” (Freud/Jung 1974, 175.). Gross jövőbeli sorsát illetően viszont Freud is osztja Jung véleményét. Június 30-án kelt levelében tulajdonképpen lemond Grossról:

„Grossnak vége; már nehezen lesz ártalmára a mi ügyünknek” (Freud/Jung 1974, 180.). Jung még korábban, már június 19-i levelében érzékelteti, hogy elveszettnek tekinti Gross:

„Abban a tévhitben él, hogy én meggyógyítottam őt, és a távoli messzeségből már írt is nekem egy köszönettől túláradó levelet. Extázisában nem is sejti, hogy fogja az általa soha nem látott realitás megbosszulni magát. Gross olyan ember, akit az életnek ki kell vetnie magából.” (Freud/Jung 1974, 173.)

Miért szökött meg Gross? Talán érezte, hogy a Freud és Jung közötti ellentétek rajta csapódnak le. Talán úgy érezte, nincs esélye arra, hogy komolyan vegyék, és megkapja a páciensnek kijáró tiszteletet.⁷ Nem tudott ellenállni a szabadság és a drog vonzerejének. Mindenesetre szimbolikus jelentéssel bír, hogy átvette magát az intézet falán: ezzel végérvényesen maga mögött hagyja a polgári világot, szakít a társadalom normáival, hogy folytassa a patriarchális tekintély elleni radikális harcát, és továbbmenjen az önpusztítás útján. Úgy is mondhatnánk, hogy Jung jóslata beteljesedik, mert Gross ezentúl nyíltan hadilábon áll az őt elítélő társadalommal, és egyetlen lehetőséget sem szalaszt el, hogy amikor és ahogyan csak tudja, kritizálja azt.

„Kár, hogy el fog kallódni...”

Így teszi ezt 1908-ban, röviddel Burghölzliből való szökése után megjelent, több szempontból is jelentős *Elterngewalt* című írásában, melyben arra kívánja felhívni a nyilvánosság figyelmét, hogy a társadalom milyen nagymértékben „lehetővé teszi a kiskorúakkal szembeni szülői hatalommal való visszaélést” (Gross 1908, 79.). Gross egy páciense, a 19 éves Elisabeth Lang érdekében emel szót, akinek pszichiátriai problémáit a szülői miliő kártékony befolyására vezeti vissza, és akit szülei akarata ellenére ideggyógyintézetbe zárnak. Gross ekkor még nem

---

⁷ Itt fel szeretném hívni a figyelmet a Jung Freudhoz írt leveleiben és a kórtörténetben megfigyelhető hangnembeli különbségre. A kórtörténetben szembeötlő a lekezelő, Gross irányába mondhatni ellenséges stílus: a páciens nem látja be, hogy „egyedül ő az oka felesége elidegenedésének”, hogy ő „minden viszály okozója”; az elvonási tünetek pedig úgy nyilvánulnak meg, hogy a páciens “úgy üvölt, akár egy állat” (idézi Hurwitz 1988, 148-149.).

sejti, hogy öt év múlva, akárcsak Elisabeth Langot, őt is letartóztatják és elmeorvosintézetbe kényszerítik. Írásában arra is rámutat, hogy az ilyen esetek csakis Freud analitikus módszerével válnak érthetővé: ezzel nyíltan kiáll a pszichoanalízis mellett, és támadja a klasszikus pszichiátriát.⁸ Az *Elterngewalt*ot Jung is elolvassa, és valószínűleg nem kerüli el figyelmét a párhuzam, hogy a nemrég maga is intézetből „szabadult” Gross egy lány intézetből való kiszabadításáért száll síkra.⁹

Gross 1909-ben megjelent nagyobb műve, az *Über psychopathische Minderwertigkeiten* tipológiai kérdésekkel foglalkozik, különös tekintettel az antiszociális emberek pszichológiájára. 1910. március 22-én Ferenczi így ír róla Freudnak: „Most Gross könyvét olvasom a kisebbrendűségről, és el vagyok ragadtatva tőle.” (Freud/Ferenczi 2000, 254.). Pár sorral alább hozzáfűzi az akkoriban Freud és Jung által is hangsúlyozott álláspontot, miszerint: „Kár, hogy el fog kallódni.” (Uo.). Freud nem reagál Ferenczinek erre a megjegyzésére, de egy még korábbi, 1909. június 3-án kelt, Junghoz intézett levelében ezt olvashatjuk: „[...] még nem tanulmányoztam, de nyilvánvalóan ismét nagyon értékes. [...] Kár ezért az éles elméért! Egyébként nem tudom, hogy meg tudom-e majd érteni a könyvet.” (Freud/Jung 1974, 250-251.). Következő levelében Freud leleplezi Hans Gross egy intrikáját, aki azzal próbálta megbízni őt, hogy szóban kérdezze ki Otto Grosst „néhány részletről”, majd írja meg neki [Hans Grossnak], hogyan ítélkezik róla – Freud azonban elutasította, így indokolván: „Otto Grosst túlságosan tisztellem.” (Freud/Jung 1974, 255.). Burghölzliből való szökése után Gross egyre inkább eltávolodik attól, hogy rendezett polgári életet éljen. Egy erkölcsös társadalom szemszögéből Otto Gross nem volt teljesen veszélytelen. Hans Gross szerint fia már 1908-ban „kezd veszélyes lenni” (idézi Hurwitz 1988, 134.).

---

⁸ Röviddel ezelőtt összetűzésbe került feljebbvalójával, Kraepelinnel, akinek szemére vetette, hogy egy ilyen magas pozícióban lévő szakember esetében bűn nem venni tudomást a pszichoanalízis létezéséről, sőt harcolni ellene (Hurwitz 1988, 89.).

⁹ 1908. október 21-én Jung így ír Freudnak: „Grossról az a legújabb hír, hogy a felesége most megint nem akar tőle elválni, mert állítólag jól van. Olvasta egyébként Harden *Die Zukunft*ében, mit alkotott Gross? Ha ez így megy tovább, még jól végződhet a dolog.” (Freud/Jung 1974, 193.).

Közveszélyes?

Környezete számára az egyik veszélyt Gross anarchista törekvései jelentették: szoros kapcsolatban állt többek között olyan vezető anarchistákkal, mint Erich Mühsam és Johannes Nohl. Részt vett a szacharincsempészettel is vádolt Tat Gruppe gyűlésein. Felváltva élt a bohém világ központjának számító Schwabingban és az új vallás falujának nevezett Asconában, művészek, anarchisták, vegetáriánusok között. Tervei közt szerepelt, hogy az Ascona fölött magasodó dombon, a Monte Veritàn egy szabad akadémiát alapítson az anarchisták számára (Heuer 2005, 31.).

Egy másik Otto Gross veszélyessége mellett felhozható érv kábítószerezete és eutanáziával kapcsolatos álláspontja volt. Szerinte ugyanis mindenkit megillet a saját életéről, illetve haláláról való döntés joga (Hurwitz 1988, 213.). Két páciense kokaintúladagolásban halt meg, ami a korabeli sajtóban találgatásokra adott okot.¹⁰ Gross számos elvonókúra ellenére soha nem tudott teljesen felhagyni a drogfogyasztással. Függsége testét-lelkét meggyötörte, és kétségtelenül hozzájárult korai halálához, de olyan mértékű pszichikai hanyatlás soha nem következett be, hogy ne lett volna képes tudományos tevékenységre.

Ami a tudományos tevékenységét illeti, írásai 1909 után végérvényesen szociálpszichológiai színezetet öltenek. Grossnak arra kellett ráeszmélnie, hogy etikai-pszichológiai tárgyú elmélkedései számára „már

---

¹⁰ Mindkét eset Asconában történt. Lotte Chattemer 1906-ban végzett magával kokain segítségével. Gross így számol be erről: „Egy szikláról akarta levetni magát. Iszonytató volt számomra az a gondolat, hogy talán nem hal meg azonnal, és ott feküdhethet szétroncsolódva.” (idézi Dienes – Balluch 2005, 182.). Asconából való távozása előtt otthagytott neki 5 gramm kokaint és 10 gramm morfiúmot, hogy maga döntsön sorsáról, kíván-e élni vagy sem. A másik eset Sophie Benz 1911-ben elkövetett öngyilkossága – egy sorscapás, mely összetörte Grossot. Több mint három éve élt vele együtt, mikor 1910-ben a szkizofrénia jelei mutatkoztak rajta (Dienes – Balluch 2005, 184.). Gross volt orvosa és ápolója; Sophie esetében reménykedett a gyógyulásban és soha nem gondolt az öngyilkosság lehetőségére. Sophie egy alkalommal, egy tiszta pillanatában, bevette a Gross által használt kábítószereket: „Ezekkel a mérgekkel követte el az öngyilkosságot, három lépéssel mögöttem, mikor én épp a kandallónál ültem és a tűzbe bámultam.” (idézi Dienes – Balluch 2005, 182.). Sophie Benz megbetegedése óta Gross különösen nagy dózisban szedte a kábítószereket, így a lány halála után, 1911 márciusában, önként bevonul a mendrisiói, majd egy bécsi intézetbe, hogy elvonókúra alá vesse magát.

csak a forradalmi témájú lapokban maradt hely” (idézi Hurwitz 1988, 109.), ahogy ezt 1912-ben egy orvos barátjának, Fritz Brupbachernek panszolja. Szándéka, hogy maga alapítson egy *Organ für psychologische Probleme des Anarchismus* című folyóiratot, megíúsul. Így, miután Zürichben, Genfben, Firenzében és Bécsben is megfordul, végül barátját, Franz Jungot követve 1913-ban Berlinben telepszik le. Itt kapcsolatba kerül a berlini dadaistákkal, és megismeri Franz Pfemfertet, a *Die Aktion* nevű expresszionista lap szerkesztőjét, melyben Gross legjelentősebb munkái látnak napvilágot.

A Gross-ügy

Der Fall Dr. Otto Gross – 1913/14 telén számos cikk íródott ezzel a címmel. A most következő eseményekről akár elbeszélést is lehetne írni, mely Kafka *A per* című regényének első mondatával kezdődhetne: „Valaki megrágalmazhatta Josef K.-t [Otto Grosst], mert noha semmi rosszat nem tett, egy reggel letartóztatták.” 1913. november 9-én, egy vasárnapi napon Otto Grosst barátja, Franz Jung lakásában – apja kezdeményezésére – letartóztatják. A porosz rendőrség három embere estig a lakásban tartja fogva: „A *Die Aktion* munkatársainak, akik megbízásomból kéziratot akartak elhozni, mehtagadták a belépést.” – számol be Franz Pfemfert a *Die Aktion* november 22-i számában. Két porosz csendőr a határig kíséri Grosst, ahol osztrák hivatalnokok veszik át és a Bécs melletti Tullnban lévő elmegyógyintézetbe hurcolják. Az apai és az állami hatalom, a rendőrségi és a pszichiátriai apparátus szövetségre lépett, hogy a társadalom védelme érdekében eltávolítsa Otto Grosst a közéletből (Vö. Zanas 1999, 89.).

Két héttel ezután nemzetközi sajtókampány veszi kezdetét. Otto Gross barátai és ellenségei (mint Ludwig Rubiner, aki korábban heves szópárbajt folytatott Gross-szal a pszichoanalízis mint tudomány értékéről), irodalmárok, közéleti személyiségek és anarchisták mind tollat ragadnak a kiszabadításáért, hogy „megmentsék őt a világ és a tudomány számára” (idézi Hurwitz 1988, 19.). A tiltakozó akció kezdetben művészeti és irodalmi folyóiratokra korlátozódik, mint a *Die Aktion*, a *Die Revolution*, a *Kain*, a *Die Schaubühne* és a *Die Zukunft*, később egyes monarchiabeli és a francia lapok is csatlakoznak (*Prager Tagblatt*, *Bohemia*, *Neues Wiener Journal*, *Neues Wiener Abendblatt*, *Mercure de France*). A kampány akkor éri el tetőpontját, amikor decemberben a *Die Aktion*, majd januárban a *Die Revolution* különszámot szentel az

ügynek (Jung 2002, 166.) – mindketten a „grazi Hans Gross professzor urat” szólítják meg. Ekkor derül fény ugyanis Hans Gross szerepére, aki már egy ideje nem nézi tétlenül, hogy fia „a legelvetemültebb bohémek és anarchisták” közé keveredett (idézi Hurwitz 1988, 219.), ahogy ezt 1912-ben írt végrendelete is mutatja:

„Jóságos barátok, mégpedig magas beosztásban álló igazságügyi és rendőrtisztviselők segítségével Olaszországban, Svájcban és Németországban is (mindenkori tartózkodási helyén) sikerült fiamat szemmel tartani. [...] Fiam, Dr. Otto Gross halálom után azonnal gyámság alá, egy intézetbe helyezendő.” (idézi Hurwitz 1988, 219.).

Az apa végül elveszíti türelmét, és mozgósítja erőit. Összekötetéseknek köszönhetően a berlini rendőrség „Otto Grosst (előzetes figyelmeztetés nélkül!) papírok hiányában kiutasítja a porosz állam területéről” (idézi Hurwitz 1988, 32.), ahogy ezt a *Wiecker Bote* 1914. márciusi számában olvashatjuk. Otto Gross internálását követően Hans Gross indítványozza fia gondnokság alá helyezését. A tulli törvényszék pszichiátriai vizsgálatot rendel el. A szakvéleményt két Hans Gross által kiszemelt és a bíróságnak javasolt pszichiáter, Dr. Berze és Dr. Stelzer adja. (Hurwitz 2002, 71.). December 23-án már a bíróságon van a rohamtempóban, mindössze tizennyolc nap alatt elkészített véleményezés. Eszerint Otto Gross elmebetegségét három komponens alkotja: egy vele született degeneratív hajlam, egy tizenhetedik életéve körül kialakult hebefrenia és annak tünetei, valamint krónikus kokainizmusa (Hurwitz 2002, 72.). 1914. január 9-én a bírósági döntés is megszületik: Gross elmebajra való tekintettel gondnokság alá helyezendő, gyámjával apját jelölik ki. Így Hans Gross fia törvényes képviselőjeként, ám az ő kifejezett akaratára ellenére, pert indíthat Frieda Gross ellen. Unokáját, Peter Grosst ugyan nem sikerül elvennie tőle, de Eva Gross¹¹ örökségből való kizárását illetően fáradozásait siker koronázza (Götz von Olenhusen 2005, 119.).¹² Otto Grosst 1914. július 8-án gyógyultan bocsátják el Troppauból, ahova még januárban erőszakos kiszabadításától tartva

---

¹¹ Eva Gross vér szerinti apja Ernst Frick.

¹² Otto Gross nyílt levele a *Die Zukunft* 1914. február 28-án megjelent számából: „Őszintén megkérem Önöket, ahogy csak ember egy másik embert megkérhet: [...] segítsenek a feleségemnek és a gyermekeinek. Az az abszolút akaratom, hogy Friedát senki ne sértse meg egyedül őt megillető anyai jogában. [...] A gyámság alá helyezés sajnos megfosztott attól a lehetőségtől, hogy a jogot és a szabadságot továbbra is biztossáms számára.” (idézi Hurwitz 1988, 11.).

átszállították. Az utókezelést Wilhelm Stekel veszi át Bad Ischlben – itt ismeri meg Gross Marianne Kuht, ma is élő lányának édesanyját. Stekel az egyetlen, aki a nyilvánosság előtt klinikai értelemben is megcáfolja a diagnózist, de sajnos már csak Gross halála után (Hurwitz 1988, 297.). Ugyanebben az évben a *Zentralblatt*-ban megjelenik Gross ›Über Destruktionssymbolik‹ című műve. 1914 októberétől 1917-ig kórházi szolgálatot teljesít: először a bécsi Ferenc József Kórházban, majd barakk-kórházakban Ungváron, Vinkovciban és Temesváron. Bár többször is tesz rá kísérletet, Grossnak élete végéig sem sikerül elérnie, hogy teljesen kikerüljön a gondnokság alól. Már 1915 novemberében, miután betekintést nyerhetett aktáiba, a bírósági határozat felülvizsgálását kéri, arra hivatkozva, hogy

„a pszichiátriai véleményezés [...] éppen az elvonási tünetek idejére esik. [...] Elkerülhető lett volna, hogy a pszichiátriai vizsgálatot, mely egy élet sorsáról hivatott dönteni, éppen egy olyan pillanatra helyezték, melyben a vizsgált személy az internálás sokkhatása és mindenekelőtt a kábítószer-elvonás következtében rendkívüli pszichikai állapotban van.” (idézi Hurwitz 1988, 243-244.).

A diagnózis nemcsak orvosi hivatásának gyakorlását tette lehetetlenné számára, hanem a normális élet lehetőségétől is megfosztotta. A pszichiátria így módosult eszközzé vált a társadalom kezében, mely úgy próbált megszabadulni egy számára terhes kritikusától, hogy közveszélyes őrülnék bélyegezve őt kiközösítette, és kivetette magából (Anz 1980, 164.).

A vég: kirekesztés és magány

Hans Gross, miután a pereskedés minden erejét felőrölte és vagyonából is kifosztotta, 1915 decemberében megkeseredve, reményvesztetten, egyetlen fiában csalódva távozik az élők sorából. Otto Gross alig öt évvel éli túl apját. Franz Jung úgy érzi, apja halála után Otto Gross nemcsak anyagi támaszát, hanem minden tartását elveszíti, minden gátlás megszűnik számára létezni (Jung 1983, 197.). Otto Gross újra a kávéházakban talál otthonra. A háború után főként Bécsben él, de többször megfordul Prágában, Budapesten, Münchenben és Berlinben is. Alkotói tevékenysége szempontjából azonban ez az utolsó, nyughatatlan életszakasz is igen termékenynek bizonyul. 1915 és 1918 között társkiadója a *Die freie Straße* című, filozófiai-pszichológiai tárgyú írá-

sokat tartalmazó folyóiratnak. Gross élete utolsó éveiben (1919/20) is intenzív publicisztikai tevékenységet folytat: cikkei jelennek meg a *Das Forum*, *Die Erde*, *Rätezeitung* és a *Sowjet* című lapokban. 1919-ben írja „fő művét” (Jung 1983, 197.), az összefoglaló jellegű *Drei Aufsätze über den inneren Konflikt* című könyvét.¹³ Franz Jung beszámolója szerint „utolsó munkáin lázas sietséggel dolgozott” (Jung 1983, 219.). Úgy tűnt, véghezvitte, amit akart. 1919 októberében teljesen magányosan, depressziótól leverten Berlinbe megy, azonban már csak azért, hogy örökre eltávozzon. Franz Jung megrázó képet hagyott hátra egy emberről, akin már nem lehetett segíteni:

„Így decemberben Berlin utcáin egy céltalanul bolyongó éhező, lerongyolódott embert lehetett látni, aki magában üvöltött a fájdalomtól, aztán térdre roskadt és összekuporodott, hogy melegen tartsa magát. Bármerre járt, az emberek megálltak és nevettek. 'Egy örült!' – gondolták. De ő csak ment tovább.” (Jung 1983, 219.).

Barátai találnak rá, félig éhenhalva és megfagyva. Tüdőgyulladással és vélhetően elvonási tünetekkel a pankowi szanatóriumba szállítják, ahol két nap múlva meghal. Tévedésből az izraelita temetőbe helyezik örök nyugalomra (Hurwitz 1988, 306.). Otto Kaus így emlékezik meg róla:

„Életének értelmét szimbolizálja az, ahogyan meghalt: ugyanis egyszerűen éhen halt. [...] Mentésére szolgál a társadalomnak, mely kivégezte őt, hogy semmiképpen nem tarthatta volna vissza ettől a végtől. [...] Tette következményeinek teljes tudatában minden utat elvágott, mely a társadalommal összekötötte. [...] Otto Grossnak éhen kellett halnia egy polgári világban, mert élete logikája, mely homlokegyenest ellenkezett a világ logikájával, ezt így kívánta.” (idézi Heuer 2005, 45-46.)

Őrült vagy zseni?

Otto Gross magányosan, teljes elszigeteltségben halt meg. „Légy magányos, vagy válj hozzánk hasonlatossá.” (Gross 1914, 530.) – szól a külvilág a gyermekhez. Otto Gross az előbbit választotta. Azon kevesek közé tartozott, akik nem teszik belsővé az idegen akaratot és szabad

---

¹³ 1920-ban, Gross halála után Ferenczi recenziót is közöl a *Drei Aufsätze über den inneren Konflikt* c. könyvről. (Ferenczi Sándor: Rezension von Otto Gross' *Drei Aufsätze über den inneren Konflikt*. In: *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* (4) 1920, 6: 364-368.; magyarul lásd jelen számunkban a 197-201. oldalon.)

individuumként viselkednek. Gyűlölte a hajbókoló tekintélytiszteletet, kíméletlen kritikával illette az autoriter hatalmi viszonyokat és a tekintélyelvű megnyilvánulásokat, ezért a társadalom a lehető legnagyobb büntetéssel sújtja: kirekeszti magából, az unkonvencionális, kitaszított ember elviselhetetlen magányosságára ítéli. Otto Gross alulmarad az „idegen” ellen vívott harcban. 1916-ban egy vizsgálat alkalmával elmondja, hogy a hábúban megtanult alkalmazkodni, belátja, hogy az autoritativ rendszerbe való beilleszkedés elengedhetetlen feltétele az életben maradásnak (Dienes – Balluch 2005, 196.). De már késő. A szakma már kizárta. A társadalom már ráütötte az elmebetegség stigmáját. Már nem tudta visszafogadni. Otto Gross túlságosan is eltért a normálistól, túlságosan eltávolodott minden konvenciótól, túl messzire ment tekintélyelvűség elleni tiltakozásában és a normákhoz való alkalmazkodás megtagadásában. Szakmáját és magánéletét nem tudta egymástól elkülöníteni, elmélet és gyakorlat számára egy és ugyanaz volt (Heuer 2002, 88.). Vajon nem volt ez mégis örület? Mennyire térhet el az ember a társadalmi kötöttségektől? Mi az a határ, amelyet nem léphet át? Honnantól tekinthető örültnek? És mi a helyzet a zseni esetében? A zsenialitás is egyfajta elfajzás, normálistól való eltérés, átlagostól való különbözés, és Otto Gross nem az egyetlen, kinek ez a társadalomból való kirekesztését, végzetét okozta. Hiszen, ahogy Oscar Wilde írja:

„Minden testi és szellemi kiválóságban van valami végzetes, abból a fajta végzetből, mely a történelemben botladozó királyoknak szokott kijutni. Jobb, ha nem különbözünk embertársainktól. A csúnya és ostoba éli itt világát. [...] Nem tudják, mi a győzelem, de legalább a vereséget se ismerik. Úgy élnek, ahogy mindnyájunknak élnie kellene, zavartalanul, közönyösen és nyugtalanság nélkül.” (Wilde 1987, 9.)

IRODALOM

- ANZ, THOMAS** (1980): Nachwort. In: Anz, Thomas (szerk.): *Phantasien über den Wahnsinn. Expressionistische Texte*. Hanser, München. 148-173.
- BERTSCHINGER-JOOS, ESTHER** (2004): Frieda Gross – Briefe aus Graz 1882-1906. Ein Beitrag zur Biografie. In: Götz von Olenhusen – Heuer, Gottfried (szerk.): *Die Gesetze des Vaters. 4. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 310-320.
- DEHMLow, RAIMUND** (2002): Frieda Weekley – Otto Gross’ „Frau der Zukunft.” In: Heuer, Gottfried (szerk.): *2. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 301-317.

- DIENES, GERHARD M.** (2005): Hans Gross: Sherlock Holmes und Verfolger des Bösen. In: Dienes – Götz von Olenhusen – Heuer – Kocher (szerk.): *Gross gegen Gross. Hans & Otto Gross. Ein paradigmatischer Generationskonflikt*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 11-25.
- DIENES, GERHARD M. – BALLUCH, GERHARD** (2005): Gross gegen Gross. Ein schicksalshafter Vater-Sohn-Konflikt. In: Dienes – Götz von Olenhusen – Heuer – Kocher (szerk.): *Gross gegen Gross. Hans & Otto Gross. Ein paradigmatischer Generationskonflikt*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 173-201.
- ERŐS FERENC** (2001): *Analitikus szociálpszichológia. Történeti és elméleti tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest.
- FREUD, SIGMUND – JUNG, CARL GUSTAV** (1974): *Briefwechsel*. Fischer, Frankfurt/M.
- FREUD, SIGMUND – FERENCZI SÁNDOR** (2000): *Levezés I/1. kötet (1908-1911)*. Thalassa Alapítvány-Pólya Kiadó, Budapest.
- GÖTZ VON OLENHUSEN, ALBRECHT** (2005): Die heißen und die kalten Klaviere der Macht. Die Prozesse des Hans Gross. In: Dienes – Götz von Olenhusen – Heuer – Kocher (szerk.): *Gross gegen Gross. Hans & Otto Gross. Ein paradigmatischer Generationskonflikt*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 111-173.
- GREEN, MARTIN** (1974): *The von Richthofen Sisters. The Triumphant and the Tragic Mode of Love. Else and Frieda von Richthofen, Otto Gross, Max Weber, and D. H. Lawrence, in the Years 1870/1970*. Basic Books, New York.
- GROSS, OTTO** (1908): Elterngewalt. *Die Zukunft* (17), 65: 78-80.
- GROSS, OTTO** (1913a): Zur Überwindung der kulturellen Krise. *Die Aktion* (3), 14: 384-387. Magyarul lásd a jelen számban: A kulturális krízis legyőzéséről. *Thalassa* (17) 2006, 2-3: 55-58.
- GROSS, OTTO** (1913b): Die Psychoanalyse oder wir Kliniker. *Die Aktion* (3), 25: 632-634.
- GROSS, OTTO** (1914): Über Destruktionssymbolik. *Zentralblatt für Psychoanalyse und Psychotherapie* (4), 11-12: 525-534.
- GROSS, OTTO** (1916): Vom Konflikt des Eigenen und Fremden. *Die freie Strasse* (2), 4: 3-5.
- GROSS, OTTO** (1919): Die kommunistische Grundidee in der Paradiessymbolik. *Sowjet* (2), 1: 12-27.
- GROSS, OTTO** (1920a): *Drei Aufsätze über den inneren Konflikt*. Marcus & Weber, Bonn.
- GROSS, OTTO** (1920b): Zur neuerlichen Vorarbeit: vom Unterricht. *Das Forum*, 4: 315-320.
- HEUER, GOTTFRIED** (2002): Die Wiederkehr des Verdrängten – Revolution und Konterrevolution in der Psychoanalyse - Otto Gross' Beiträge zur Entwicklung psychoanalytischer Theorie und Praxis. In: Heuer, Gottfried (szerk.): *2. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 77-105.
- HEUER, GOTTFRIED** (2005): Otto Gross: Leben, Werk und Wirkung. In: Dienes – Götz von Olenhusen – Heuer – Kocher (szerk.): *Gross gegen Gross. Hans & Otto Gross. Ein paradigmatischer Generationskonflikt*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 25-65.
- HURWITZ, EMANUEL** (1988): *Otto Gross: Paradies-Sucher zwischen Freud und Jung*. Suhrkamp, Frankfurt/M.
- HURWITZ, EMANUEL** (2002): Otto Gross – ein Schizophrener? In: Heuer, Gottfried (szerk.): *2. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 63-77.

- HURWITZ, EMANUEL** (2004): Hans und Otto Gross. In: Götz von Olenhusen - Heuer, Gottfried (szerk.): *Die Gesetze des Vaters. 4. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 33-45.
- JONES, ERNEST** (1959): *Free Associations: Memories of a Psychoanalyst*. Basic Books, New York.
- JONES, ERNEST** (1983): *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa, Budapest.
- JUNG, CHRISTINA** (2002): „Aber wir wollen Otto Gross wiederhaben.” Eine Pressekampagne. In: Heuer, Gottfried (szerk.): *2. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 161-183.
- JUNG, FRANZ** (1921): Von geschlechtlicher Not zur sozialen Katastrophe. In: Michaels, Jennifer J. (1983): *Anarchy and Eros. Otto Gross' Impact on German Expressionist Writers*. Peter Lang, New York. 183-219.
- KROCKEL, CARL – TURNER, JOHN** (2004): The Scrupulousness of Comedy: Otto Gross and D. H. Lawrence's Mr Noon. In: Götz von Olenhusen – Heuer, Gottfried (szerk.): *Die Gesetze des Vaters. 4. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 351-375.
- LASKA, BERND A.** (2003): Otto Gross zwischen Max Stirner und Wilhelm Reich. In: Dehmlow, Raimund - Heuer, Gottfried (szerk.): *3. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 125-162.
- MICHAELS, JENNIFER J.** (1983): *Anarchy and Eros. Otto Gross' Impact on German Expressionist Writers*. Peter Lang, New York.
- WHIMSTER, SAM** (2004): Ethics and Science in Max Weber and Otto Gross. In: Götz von Olenhusen – Heuer, Gottfried (szerk.): *Die Gesetze des Vaters. 4. Internationaler Otto Gross Kongress*. LiteraturWissenschaft.de, Marburg an der Lahn. 403-415.
- WILDE, OSCAR** (1987): *Dorian Gray arcképe*. Európa, Debrecen.
- ZANASI, GIUSI** (1999): Das Fremde und das Glück. Otto Gross im Expressionismus. In: Anz, Thomas (szerk.): *Psychoanalyse in der modernen Literatur. Kooperation und Konkurrenz*. Königshausen & Neumann, Würzburg. 85-97.